

Защита на Православието в творбите на Матей Преображенски и Недьо Жеков

Румяна Николова

През петдесетте години на XIX век един от въпросите, които Българското възрождане трябва да реши, е въпросът за църковната ни независимост. В рамките на проблема се оформят множество конкретни задачи, като за централна се сочи отделянето от гръцката патриаршия, но не по-маловажна е и борбата против невежството и суеверието на масата от народа, за по-активно възобновяване на православно-християнските етически норми и философски категории. С попълзновенията на протестантските мисионери пред българското духовенство се поставят и други, нови задачи – да разкрият основанията за своята вяра и да защитят православието.

Сред дейците на възрожденската ни култура, приели тази достойна и отговорна мисия, са Матей Петров – Светопреображенски и Недялко (Недю) Жеков. Оказва се, че въпросът за вярата не е тясно религиозен, богословски, а включва и много проблеми от тогавашната българска действителност, като тясно се свързва с главните теми на Възраждането ни – просвещението и свободата. Подходът на двамата автори към темата за защита на православието е различен и се определя от образованието, което са получили.

Матей Петров израства като личност посредством упорито самообразование. Недю Жеков е възпитаник на училищното образование – за неговата любознателност и ученолюбие, за големия му интелектуален потенциал свидетелства Димо Минев: “През есента на 1863 година постъпил направо във втория курс на българското Православно Богословско училище и през 1867 год. завършил съ отличен успех курса му. Още същата година постъпил във Княжевско-Сръбската Велика Школа студент по философия. (...) През време на следването си Недю Жеков бил ръководител на скоро основаното дружество “Добра надежда”, което имало за задача да поставя на предварителна критика и рецензия всичко, което се печата в Сърбия за българския народ, също да даде добри и полезни книги – оригинални и преводни – на българите”¹. Докато книжовната дейност на Отец Матей е насочена към оформяне на масовото съзнание, към началната фаза на този процес, работата на Недю Жеков се свързва с формирането на специализирано в нравствено-религиозната област съзнание.

В своите книги “Притчи Варлаамови с други йоще прибавления от Пролога”, “Защита на Православието, нападнато от протестантите с разни брошури”, “Приказки или нравоучителни примери” Матей Петров се задоволява с популяризацията на заветите на православието, усилията му по паисиевски са насочени към “пробуждането” на народа. С издаване на “Защита на Православието” той се включва в борбата срещу лютеранството. Като отпор срещу ренегатската злоба и слепия фанатизъм на новите сектанти се появяват редица статии и брошури, сред които “Православний глас против протестантите. Издава Рилският манастир. Русчук 1869”, “Камень веры” на Стефан Яворски и редица други. С българския черковен въпрос се ангажират и

¹ Минев, Димо. Град Лясковец. Вн., 1940.

редица периодични издания като вестниците “Въсток”, “Съветник”, “Время” и др.² Може да се каже, че всеки що-годе образован българин вижда в протестанството потенциална опасност за българското единство. В “Защита на Православието” Матей Петров разглежда проблема не в абстрактно-теоретичен план, а го обвързва с историческата действителност. Народът ни се е нагледал и натърпял на кръвопролития, убийства и насилие, поради което е недопустимо българи да се противопоставят на верска основа, да се допусне разделение, което би ги откъснало от основните задачи на времето. В изложението на “Защитата” се открояват няколко смислови пласта. Първият е свързан с противопоставянето на българско и небългарско. Чрез това религиозно по тема и жанр произведение възрожденската реалност се разкрива неочаквано пълнокръвно. Притесняван от невежество и суеверия, българинът отново ще започне да търси параметрите на своето вътрешно духовно измерение – бавно, почти незабележимо. Ще се опита да противостои на новото поробване – от практичния ум, търсец не само ползата, но и “келепира”. Произведения като тези на Матей Петров ще му помагат по-малко да се лута в усложняващия се свят около него. Тук религията на православието, набожността се явяват защитна реакция и показател за вътрешния свят на българина.

От тази не особено привлекателна за днешния читател нравствено-дидактична проза тръгва началото на съвременното философско-етично осмисляне, повишаването на степента на абстрактно-философското възприемане на текста. Православната поучителна литература се опитва да възвърне своите позиции на идеал, на всеобща основа за духовен критерий.

Докато Матей Преображенски поставя защитата на православието на една универсална основа и използва доводи от Светото писание и църковната история, Недю Жеков набляга на българския принос в опазването на Православните завети. Във втория увод на книгата си “Стълпъ Православия или кратки чърты отъ животописания Святаго Преподобнаго Богоноснаго Отца нашего Теодосия Търновскаго, Бялградъ 1867.” Той отбелязва: “В последните дни, като са се събрали в България високи умове, велики духове от всички краища на земята, като са се събрали дълбокоучени езуити и високообразовани протестанти – люди, които днешният човечески ум може да покаже за най-съвършени и ни подканя да ся чудим на словото им, да ся поклоним на силата им и да ся поудивим на искусствата им – ние без да гледаме на слабата си сила, без да ся обзираме на слабия си глас и невящи уста, подаваме в ръцете на единородците си тая книжица – Стълп православия. (...) В настояще време когато папищаши и протестанти непрекъснато ся напругат да ни съблазнят във Вярата ни, да подкопаят църквата ни, да унищожат народа ни – всякой българин, който има и желае да негува чувство Вяра и Народност, като му падне настоящата книжица в ръцете, нека се затвори в съдилището на съвестта си и тури ръка на сърдце си, безпристрастно на ся изпита как подръжава “вере ихъ” – дали не се е съблазнил в святостта на православните Догмати, дали не се е поколебал в мисли и чувствата си и вътре равнодушен ли е да развива народността към крайна погибел – тая вяра и народност, коя нашите предци (...) са бранили до кърви от гръцкия деспотски жезъл и коя нашите деди са подкрепяли в най-бурни времена”³. В не по-малко бурните

² Вж. **Боршуков, Г.** История на българската журналистика 1844-1877, 1878-1885. С., 1976 г., с. 184-197.

³ Жеков, Недю. Стълпъ Православия..., стр. VII – IX, увода.

години на Възраждането цялата интелектуална дейност на Недю Жеков е насочена да подкрепи онова, което и предците са подкрепяли. Учителствуването, участието в дружеството “Добра надежда”, сътрудничеството в периодичния печат, работата му като първи ректор на Богословското училище в Петропавловския манастир, книжовните му прояви съставляват солидният жизнен, обществен и книжовен опит на Недялко Жеков, който му позволява да постави проблема за защитата на православието на по-високо, вникващо в същината равнище.

Интересен е въпросът защо с такава самоотверженост и страст се отстояват заветите на православието. Дали това е случай на обикновена верска нетърпимост, или двамата ни възрожденци (пък и не само те) интуитивно са усещали, че смисълът на защитата прекрачва тясно националните си измерения. Колкото и догматична да е Православната църква, тя не стои извън времето, а се развива заедно с него, т. е., променят се не църковните завети, а “контекстът” около тях, което ги поставя в нови отношения и връзки. Православието е и нравствено-философска система, нерядко недостижима за възприятията на някои свои служители като всяка абстрактна идея. Но идеите на православието са насочени към духа, към вечното, безначалното и бекрайното у човека, в противовес на тленното, на преходното. Духът не е идея, защото идеите са плод на тленния човешки ум и следователно подлежат на промяна и деформации, по обективните закони за пространствено-времето движение и изменение. Един от основните завети на православието е единството на “Бог–Отец, Син и Свети дух”, чиято микрокосмична, земна проекция се свежда до “сила, материя и дух (съзнание)”. Единството на тези компоненти предполага равновесието им, което е в основата на приобщаването и към църковните обредни действия, и към философията на православието, чиито пространствено-времени измерения са много по-сложни, отколкото можем да си ги представим ние, чедата на диалектиката. Според нашите наблюдения диалектиката е една наука, локализираща съзнанието и материята в едно двуизмерно пространство. Моделът, който предлага православието, има за координати всеки един от компонентите на Светата триада, като четвъртото измерение представлява проекцията им в човешкото съзнание. В една такава четириизмерна система е сложно и трудно да се ориентира човек без предварителни познания и без вътрешна духовна нагласа. Затова историческото развитие на християнството представлява последователно разграждане и абсолютизиране на отделните компоненти. Католицизмът абсолютизира цялостната земна проекция на Светата триада, протестантството – Сина, материята, а Бялото братство – Светия дух. Абсолютизирането на Бог – Отец, на силата, води до безпаметен фанатизъм, който превръща Христовите идеи в Света инквизиция. Възможно е пространствено-времето схема на православието да е съвпаднала отчасти с езическите възприятия на дохристиянска България именно с отвореността си към всемира. По време на турското робство, когато православната вяра се натовазва с признака на родовото и става “вяра българска”, една от основните задачи е тя да се съхрани. През Възраждането дейци като Матей Преображенски, Пеньо Давидов, Теодор Хрулев, Недю Жеков, Васил Друмев хвърлят всички сили за възвръщане на предишния блясък на православието – не като идеология, а като пълнота на световъзприемането. Противопоставянето на католицизма, на протестантството и на другите

отклонения в същността си е отстояване на един нравствено-философски светоглед, много по-гъвкав и по-плодотворен в творческо отношение.

27 – 28 септември 1990 г.

Научна конференция “Манастирът “Св. Св. Петър и Павел” край Лясковец – средище на религиозно-духовен и културно-просветен живот”. Статията е публикувана в сборник с материали от научната конференция - “Петропавловският манастир – средище на духовен живот”, Университетско издателство ВТУ, В. Търново, 1992, с. 88-92.

Текстът е защитен от Закона за авторското право и сродните нему права, от Закона за интелектуалната собственост и използването по всякакъв начин му без разрешението на автора се счита за престъпление.